znanstvenik te objektivno ocjenjuje sliku stanja. Ovo je važno istaknuti budući je stranka tijekom svoje djelatnosti imala uspona, ali i padova. Njezin povijesni put, istina, bio je u najvećem dijelu uzlazan, no bilo je i padova koje autor ne prešućuje, nego im daje potrebno znanstveno objašnjenje. Tako on sliku stranke ne idealizira već njezinu povijest prikazuje u svjetlu istine bez uljepšavanja i glorifikacije.

Izlaskom iz tiska ova knjiga popunjava prazninu u našoj historiografiji. Ona ispravlja neke ranije izrečene tvrdnje koje su sputane indoktrinacijom netočno ocjenjivale neke odluke vodstva HSS-a. Knjiga ujedno sintetizira dosad objavljene monografije o pojedinim fazama razvoja stranke, kao i monografije o njezinim istaknutim liderima.

Nijedna knjiga pa ni ova ne može dati konačnu riječ o povijesti HSS-a. Među ostalim i zbog toga što još uvijek postoje nedovoljno istražena područja. Čini mi se da se to ponajprije odnosi na djelatnost stranke i pojedinih istaknutih čelnika u antifašističkom pokretu.

Knjiga je opremljena brojnim crnobijelim fotografijama. Neke se od njih po prvi puta objavljuju. Vjerujem da će knjiga naići na dobar prijem čitateljstva pošto je Matkovićev stil i izražavanje jednostavno i razumljivo, namijenjeno upravo široj publici.

Franko Mirošević

FRANCOIS FURET, "PROŠLOST JEDNE ILUZIJE"

"POLITIČKA KULTURA", ZAGREB, 1997.

U posljednje vrijeme često se, gotovo do ruba tautološkog, citira ona Le Goffova izjava o "uzbudljivu povratku političke historiografije". Vjerujem da u vezi s ovom knjigom F. Fureta ima smisla učiniti to ponovno, no istovremeno pokušati tom sada već općem mjestu vratiti sadržaj, odnosno pokušati skicirati odgovor na pitanje: što je to "uzbudljivo" u tom "uzbudljivom povratku"? Očito je kako uz puku konstataciju da se "ponovno" misli i piše o prošlosti politike i političkog, ova Le Goffova teza zasigurno znači i mnogo više: da se to radi na nov način.

Naime, "uzbudljivo" je kada politička historiografija ulazi u i pita o prostoru imaginarnog, ili preciznije kada, kao u Fureta, pita o razlozima moći, sjaja i sljepila vezanih uz najsudbonosniju ideologiju dvadesetog stoljeća. Kada pita o moći koja je odredila čitavo stoljeće, sjaju koji je s distance današnjice apsurdan, te sljepilu njime izazvanom, sljepilu koje kao mrena prekriva čitavu epohu. Milijuni ljudi, tisuće intelektualaca, gotovo stotinu godina boluju od duboke fascinacije najkrvavijim i najbarbarskijim režimom u povijesti, a istovremeno dovoljno ciničnim da sve do svog kraja tvrdi kako tu povijest dovršava, režimom koji je iza krinke kraja povijesti obnavljao gotovo feudalne forme. Zašto? To je Furetovo pitanje. Pitanje tek na prvi pogled isključivo psihologijsko. Potrebno je samo prisjetiti se duboke srodnosti boljševizma s drugim ideologijama podjednakog religijskog sjaja, fašizmom i nacizmom, te strahovite moći koju su oni nad imaginarijem imali, kako bi se shvatilo da to pitanje zadire u najdublja tkiva jedne epohe. Pitanje toliko bitno povijesno da postaje antropologijskim.

Furetova "Prošlost jedne iluzije" iznova kristalno jasnom čini jednu veoma staru stvar, naime potvrđuje da je gola činjenica tek najprimitivniji oblik informacije. Elementaran, ali uzet sam za sebe tek čestica besmisla. I stoga je jasno da istinska historija počinje i živi tek u prostoru između činjenica, a kada smislom ispuni tu svoju prazninu između krhotina prošlosti, uvijek okončava tako da stvara ogledalo. Bitno povijesno jest bitno antropologijsko. U diskursu koji se odvija na toj razini, u historiji koja stvara zrcala, Furetu se kao glavni sugovornik historiografiji nameće filozofija (načelo interdisciplinarnosti vjerojatno u svome korijenu znači samo jednu

stvar, a to je da se niti jedno relevantno pitanje ne iscrpljuje unutar samo jedne discipline). Ono što ova za klasičnu historiografsku tradiciju pomalo "heretička" misao znači vrlo je jednostavno: za Fureta, povijest se prvenstveno misli, a ne prepričava. U istinski analitičkom i kritičkom pristupu filozofija je neizbježan partner, a s dozom cinizma (a propos čestog distanciranja historije od filozofije) moglo bi se primjetiti da je te, u historiografiji do nevidljivosti izlizane pojmove analitičnosti i kritičnosti, baš filozofija i stvorila. Drugim riječima, ova Furetova knjiga među ostalim kristalno jasno odgovara na pitanje koje je samo oduvijek bilo prilično upitno, a to je pitanje treba li historiji teorija.

Upitnost tog pitanja sastoji se u jednostavnoj konstataciji da prisutnost teorije u historiji nije pitanje izbora već nužnosti. Nemoguće je pisati bez apriornog, mada možda i neosviješćenog teorijskog sklopa. Čak i najmračniji od pozitivizama ima beskrajno očitu apriornu teorijsku postavku: činjenica je najviši oblik i zapravo jedina referenca spoznaje. Još elementarniji, gotovo fizički dokaz nužnosti teorije za historiju jest i činjenica da bez poznavanja teorijskih koncepata, analiza povijesnih procesa i društava uopće nije moguća. Pojmovi koji su ovdje conditio sine qua non poput "društva", "ideologije", "totalitarizma" su nastali i puninu svog volumena dobili u teorijskom promišljanju, osobito suvremenoj filozofiji (ovdje mislim prvenstveno na autore poput H. Arendt na kojoj Furet gradi neke od svojih najbriljantnijih analiza, te K. Marxa, F. Neumanna...) Gornji argument implicira još jedan, možda najznačajniji aspekt odnosa teorije i historije, a to je ne samo svojevrsna pretpotsavljenost teorije historiji (naravno, ne vrijednosna, nego logička) već i činjenica da je poznavanje teorijskih koncepata najmoćnije oruđe otvaranja novih perspektiva, optika povijesne spoznaje. Gotovo iza svakog metodološkog novuma historije (osim naravno p.p.z.-a i tehnoloških faktora poput kompjutera) uvijek stoji promjena teorijske paradigme, koja nije tek nuspojava novog pristupa već njegovo izvorište i bit. Je li npr. bez strukturalizma (koliko se to god poricalo) moguća veličanstvena vizija jednog Fernanda Braudela?

Da stvari ne ostanu pukom apstrakcijom, vjerujem da ima smisla dati skraćen pregled dijela ove knjige kojem nije ambicija predočiti cjelinu već samo pružiti grubi uvid u način na koji Furet misli povijest. Naravno, najjasnije očitovanje toga dobija se čitanjem same knjige. Os "Prošlosti jedne iluzije" čini peroid do pedesetih godina koji će ovdje biti ugrubo predočen. Krećući se kronološkim redom Furet skicira epohu prije prvog svetskog rata, te tokom i nakon njega, ukazujući na polagano produbljivanje krize evropske političke civilizacije, krize koja svoje korijene vuče još iz aporija otvorenih 1789. Unutar te Furetove diagnoze bridi ona legendarna Nietzscheova "Bog je mrtav", odnosno ocrtava se kulminacija epohe u kojoj više, nakon tisućljeća povijesti, nije moguće zasnivanje i legitimacija socijalnih oblika na transcendentnim principima, a to vrijeme validnu alternativu još nema. Vladajuća buržoazija je klasa definirana novcem, dakle ekonomijskim, klasa nespremna na poziciju koju joj povijest namjenjuje: nedorasla ulozi političke klase. Buržoazija se u sferu političkog presudno probija francuskom revolucijom 1789., no usprkos blještavim obećanjima društvene budućnosti uspijeva konstituirati tek udrugu izoliranih pojedinaca zatvorenih u opsesiju sticanja, vezanih jedino državom kao posred nikom njihovih privatnih interesa. Konsti tuirajući socijalnu formu u kojoj je ljudima, para-doksalno, zajednički jedino privatni interes, buržoazija tokom 19 st. postepeno spušta sve barjake koje je krajem 18. st. nošena revolu-cijom bila podigla. Ali ono što evropskom političkom imaginariju od 1789. preostaje jesu njena iznevjerena načela i, daleko bitnije, ono što Furet naziva revolucio narnom strašću ili idejom. Radi se o pre dodžbi, dapače vjero-vanju, pretočenom u niz teorijskih konstrukata (najpoznatiji primjer je naravno marksizam) da je ljudskim djelo

vanjem moguće izmijeniti dano povijesno stanje i uspostaviti bolje, ako ne i savršeno društvo. Preciznije, to vjerovanje pretočeno je u poluteorijske konstrukte, u ideologije, dakle teoriju koja želi izići iz vlastita okvira, teoriju koja teži ne k samosvrsi, već ka vladanju budućnošću. Revolucija se javlja kao ispunjenje obećanja povijesti. To unošenje krajnjeg voluntarizma u povijest u kojoj Bog više ne vlada, ima fascinantnu moć nad političkom imaginacijom ljudi, moć koja psihološki gledano, ima gotovo religijski sjaj (Furet ovdje opravdano pripisujući francuskoj revoluciji golemo značenje, ipak zaboravlja daleko starije korijene te eshatološke koncepcije povijesti - ona naime, kao što je K. Loewith pokazao svoj iskon ima još u kršćanskoj slici vremena, što pruža objašnjenje za spomenutu srodnost revolucionarne i religijske nade.) Ta revolucionarna ideja, sjaj revolucije koji je i omogućio njen triumfalan ulazak u povijest, postepeno klizi iz ruku buržoazije u ruke njenih protivnika. Bio je potreban samo splet okolnosti da bi ono latentno postalo mani-festnim, a to je bio prvi svjetski rat, sam po sebi povijesni novum, rat koji je zapravo počeo u svijetu devetnaestog stoljeća, a postao bakljom koja otvara dvadeseto. Prostor objave te duboke političke krize otvoren je drugim značajnim fenomenom koji presudno određuje prošlo stoljeće, a to je početak ere masa. Politička sfera zauvijek prestaje biti prostorom sučeljavanja isključivo malih aristoratskih ili financijskih elita, prostorom odijeljenim od najvećeg dijela ljudi. Prvi svjetski rat, revolucionarni rat okončan revolucionarnim mirom, svojim neviđenim užasima, do radikalnosti dovodi pitanje o svome smislu i smislu povijesti uopće. Tradicija šuti, nesposobna ponuditi odgovore, no boljševički i fašistički diskurs zatiču se na razini događaja. Stoga tragedija rađa dubljom tragedijom.

U periodu između dvaju svjetskih ratova poput ponornice iznova izbija revolucionarna strast za koju se činilo da je ugušena još 1848. No taj uskrsli san o revoluciji nakon 1918. nosi novu supstanciju, on je prvenstveno negativan, ciljajući destrukciju kapitalističkog i buržoaskog svijeta, koji se u najrazličitijim varijantama izražavanja te revolucionarne strasti smatra krivcem za užase 1914.-1918. To isto destruktivno izvorište dijele fašizam, nacizam i komunizam, samo se razlikuju u viziji one budućnosti koju valja izgraditi. U toj epohi kada se svijet čini krhkijim no ikada prije, povijest daje potvrdu strastima vremena, počinje se tkati veo iluzija koji će prekriti gotovo čitavo stoljeće. Krajem 1917. na rubu Europe, u njenoj najbarbarskijoj zemlji, mit revolucije dobija svoje otjelovljenje, crvena zvijezda na zidovima daleke istočne palače sjaji obećanjem. Paradoksalno je kako će, u svojoj donedavno najzaostaljoj zemlji revolucijom natopljena Europa vidjeti ogledalo budućnosti. Bez Oktobra te SSSR-a komunistička ideja ostala bi ono što je bila u XIX. st, tek mutnim znamenjem, obećanjem bolje budućnosti na horizontu, dok nakon revolucije ona moć nad imaginarijem i legitimitet crpi iz same svoje činjeničnosti. Ako se desila, znači da je bila nužna, ta naivna dijalektika povijesti osvaja i najlucidnije, a barem malo sklone 1917. Za Francuze i mnoge demokrate Oktobar je eho francuske revolucionarne tradicije duboko ukorijenjene u njihov nacionalni i politički identitet, do te mjere da analogije između 1793. i 1918. često postaju najčišćim sljepilom. Oktobar je univerzalno dostojanstvo stekao u očima velikog broja suvremenika preuzevši barjake francuske revolucije, kao blještava potvrda kulta premoći volje nad poviješću, toliko snažno prisutnog u demokratskoj revolucionarnoj tradiciji. Evropskoj ljevici pak, ta revolucija svojim inzistiranjem na miru nudi iskupljenje za grijehe 1914., za trenutak u kojem ideja nacije poražava ideju klase, kada socijalisti svugdje u Europi, usprkos odredbama II. Internacionale jednoznačno pozdravljaju krvavi rat. Naravno, povijest iluzije implicira i povijest njenog razotkrivanja. Znakovito je kako su mnogi najžešći razotkrivatelji baš osviješćeni apologeti: B. Souvarine,

P. Pascal, ... Već neposredno nakon 1917. javljaju se prvi kritici boljševika, od kojih su najlucidniji baš sudionici iste, marksističke tradicije, poput R. Luxemburg, K. Kautskog. No usprkos svima njima za golem broj ljudi Oktobar je znamenje pacifizma ratom iscrpljenoj Europi, ponovna objava univerzalnosti revolucionarne ideje svijetu koji je, čini se, revolucionarni jezik iznevjerio, ali nikada zaboravio.

Univerzalnost koju objavljuje Oktobar, tokom Lenjinova perioda nije tek prazna parola, naime vodstvo boljševika uistinu očekuje svjetsku revoluciju, dapače smatra da ruska revolucija sama ne može preživjeti: njihove oči uprte su u Njemačku. Njemačku čija će "revolucija" biti daleko drugačija no što se to dvadesetih očekivalo od domovine marksizma. Osnovana je III internacionala, kao svojevrsni centarlizirani međunarodni revolucionarni pokret, koji je formalno neovisan od Moskve, no realno tek njena produžena ruka. Njemačka i Mađarska promašuju svoje revolucije, buržoaska Europa ne rađa ono čemu su se boljševici nadali, a novo božanstvo, Povijest, šuti. Lenjin umire sve manje siguran u svoje djelo, u iščekivanju revolucije koja nikada nije došla.

Sa Staljinom komunizam uistinu ulazi u totalitarnu orbitu. On završava proces sakraliziranja partije, tokom njegove vladavine režim se posve okamenjuje putem kafkijanske birokracije, a boljševički diskurs jednoznačno se pretvara u Staljinov monolog.

SSSR tog vremena jest potpuni povijesni novum, to je krvav pokušaj da se društvo utemelji na ideologiji (možda, zapravo kobni povratak transcendencije kao utemeljitelja društvenog). Specifčnost totalitarnih režima jest u tome da ne samo da svoje činove opravdavaju ideologijom, nego ponekad isključivo u njeno ime uopće i djeluju, mimo, čak i protiv, realnog stanja. Poznat primjer su deporatcije i "obračun" s kulacima, za koje je poprilično teško navesti uvjerljiv racionalni razlog izvan ideologijskog mišljenja i jezika. U tom utemeljenju društva na ideološkoj transcendenciji, otkriva se još jedan značajan razlog sljepila vezanog uz zločine sovjetskog režima. Naime, nikada ništa slično tom režimu nije postojalo, te se zbog nemogućnosti da SSSR uklope u dane sheme evropskog političkog iskustva, ljudi zadovoljavaju lažnim analogijama izvedenim iz onoga što poznaju (istu sumnjivu privilegiju uživat će i nacizam). Nikada do sada nije neka stranka posve zamijenila državu, niti je ta država imala toliku moć nad društvom, niti je ijedna država ikada svjesno ubijala, deportirala i zakmećivala vlastite seljake....

Ključne riječi nove ideološke paradigme koja sa Staljinom nastupa jesu "socijalizam samo u jednoj zemlji". Tezu o nužnosti širenja revolucije Staljin proglašava doktrinom nemoći, te je pripisuje Trockome, istovremeno prešućujući da je to bila i Lenjinova koncepcija. Na polju ideologije kristalizacijom boljševičke teorije zavjere ojačava klasična manihejska logika, zarobljena u isključivost primitivnog razlikovanja koje dopušta samo dvije kategorije, "našeg" i "neprijatelja". A "neprijatelja", kako pokazuje novi izum režima, javna priznanja, ima strahovito mnogo: kulaci, menjševici, trockisti...boljševizam je majstor tautoloških psovki i uvreda. Ova promjena paradigme nije rezultat samo činjenice da u Europi nije izbila proleterska revolucija, što se činilo nužnim, već i toga da Staljin tu revoluciju možda, za razliku od Lenjina, nije ni htio. SSSR bi tada izgubio ekskluzivnost jeding nosioca ideje revolucije, izgubio bi monopol nad tada već velikom i moćnom mrežom III. internacionale u Europi. Postoji i treći značajni razlog za pojavu sintagme "socijalizam samo u jednoj zemlji", a on je Staljinovo podilaženje tradicionalnom velikoruskom šovinizmu, premještanje naglaska sa internacionalnog na nacio-nalno. Režim u svoju korist mobilizira sve što može te Rusija postaje izabranicom povijesti, a Gruzijac Staljin većim Rusom od Rusa. Okolnosti ponovno idu u korist boljševika, naime velika ekonomska kriza kapitalističkog svijeta krajem dvadesetih i početkom tride-

setih ponovno jača fascinaciju sovjetskim režimom jer nasuprot kaosa na Zapadu, u SSSR traje prva petoljetka, trijumf čovjeka nad ekonomskim kaosom. Europljanima se ekonomsko planiranje čini superiornim kapitalizmu, javlja se masovno uvjerenje da se svijet kreće prema socijalističkoj ekonomiji, pričinja se da konačno dolazi "veliki suton". A komunističke partije u Europskim zemljama nastavljaju svoju agitaciju.

No revolucionarna ideja, kao što je to pokazala za Fureta paradigmatska francuska revolucija ima, pored univerzalnog i svoje partikularno lice, lice "nacije" i na vrhuncu svojeg ozbiljenja u ovom stoljeću-rase. Fašizam, nacizam i komunizam su međusobno duboko vezani, gotovo tek različite manifestacije istoga. Sve ih se može karakterizirati ideal-tipom totalitarizma kao novog povijesnog oblika, svi izviru iz kapitalističkog, buržoaskog svijeta i usmjereni su k njegovu dokidanju, hraneći se istim revolucionarnim strastima, na sličan način ostvarujući svoju strahovitu moć nad imaginarijem, ili konkretnije, masama. Oni su u međusobnim odnosima oponašanja, njihove metode terora, vladanja, načelno su iste, oni se hrane prisutnošću, strahom od onog drugog. Furet odbija interpretaciju koja pojavu ovih režima sagledava kao lančanu reakciju na boljševičku revoluciju, ne samo zato jer to dovodi do parcijalnog opravdanja fašizma i nacizma, već i jer zamućuje specifičnu prirodu svakog od režima. Jedna od bitnih novosti fašizma koju je preuzeo i radikalizirao nacizam jest konačno prisvajanje revolucionarne ideje na desnici, odnosno raskid desnice s aristokratskim, konzervativističkim i kontrarevolucionarnim ozračjem koje je prati tokom XIX. st. u kojem na revolucionarnu ideju monopol ima ljevica.

U presudnim godinama 1930-1933 Staljin igra igru koja će Hitleru bitno omogućiti dolazak na vlast. Naime kao svog glavnog neprijatelja, komunističke partije (osobito njemačka) uzimaju svog najlogičnijeg saveznika, socijaldemokraciju (nazivanu "socijalfašizmom"), te tako kidaju bilo kakvu mogućnost šireg antinacističkog fronta. Kominterna čvrstom palicom dirigira strategiju "klase protiv klase", bezuvjetne borbe za proletersku revoluciju. No stanje se ubrzo nakon dolaska Hitlera na vlast mijenja, prvo kominterna a zatim oficijelna politika SSSR-a čini okret te dolazi do promjene pozicije. Staljinu je potrebno daleko manje vremena nego li zapadnim demokracijama da pročita Hitlera. Oni govore istim jezikom. Vječno budni, uvijek prisutni neprijatelj socijalizma, mutna apstrakcija, ali baš zato ideologijski krajnje učinkovita, skida masku i pokazuje svoje lice. Glavni cilj internacionalnog komunizma postaje borba protiv Hitlera, a komunističke partije napuštaju svoj isključujući dikurs i okreću se k okupljanju ljevice u široku antifašističku koaliciju sa svrhom privremene obrane buržoaskog poretka od većeg, fašističkog zla. Nova zastava komunizma, demokratski antifašizam, obnavlja već potamnjeli sjaj SSSR-a u političkom imaginariju. Inercijom te lažne logike komunističke stranke postaju osnovicom, avangardom, revolucionarno-demokratskog tabora, dok nacizam i fašizam postaju taborom kontrarevolucije. Snaga ove nove koncepcije leži u njenoj izvanrednoj rastezljivosti, u implicitnom poistovjećivanju antifašizma i komunizma, u novoj iluziji da je komunizam na čelu demokratskog tabora naspram antidemokratskih sila. Ponovno se, u maniri tipičnoj za dvadeseto stoljeće ispod apstrakcije uspijeva sakriti krajnje očita istina. Tajna privlačnosti komunizma ponovno se potvrđuje kao moć mutne analogije, simplificiranja i apstrakcije, kao povijest maski koje taj režim, vadeći opća mjesta iz političke tradicije, stalno navlači. Antifašizam, pod dirigentskom palicom Kominterne odvraća poglede ljudi od SSSR-a i okreće ih k Hitlerovoj Njemačkoj. Ako je suprotstavljen užasima fašizma kako bi mogao biti sličan njima? U trenutku kada njegov teror dostiže vrhunce, snagom čiste negacije (anti-fašizma) boljševizam pronalazi novog sebe. Vjerodostojnost Staljinovom pristupu, a čak i svojevrsnu poziciju moralne superiornosti nad

zapadnim demokracijama daje španjolski građanski rat, koji Engleska i Francuska dočekuju šuteći, dok SSSR aktivno organizira pomoć protudesnoj koaliciji. Naravno, mimo ideologijskih i propagandnih razloga, sovjetski stav ovdje je uvjetovan i strategijskom procjenom: dolazeći rat koji se osjeća u Europi baciti što dalje od svojih granica. I dok zapadne demokracije gotovo ignoriraju Španjolsku koja tone u kaos, Staljin svojim angažmanom utvrđuje iluziju. Utoliko je snažniji šok pakta Hitler-Staljin, koji doduše traje tek oko dvije godine, ali kristalno jasno otkriva fenomen koji je od osnivanja III. internacionale prisutan, a to je nevjerojatna monolitnost i poslušnost lokalnih komunističkih partija kursu koji zadaje Moskva.U trenutku kada Staljin izdaje antifašistički mit, sve one ga poslušno slijede u smjeru po njihov naglo porasli ugled i utjecaj nadasve destruktivnom. No, nakon 1941, okolnosti omogućuju sovjetskom komunizmu da ponovno navuče masku.

Drugi svjetski rat vraća SSSR-u čast avangarde demokratskog tabora, ovjenčavši ga moćnom kombinacijom, istovremeno svetošću žrtve i "najmoćnijim božanstvom povijesti-pobjedom". Na ruševinama Europe koja definitvno gubi svjetski primat, na križanju dvaju epoha, SSSR ostvaruje snove ruskih careva. A proleterske se revolucije, toliko različito od Lenjinove vizije, ne stvaraju već uvoze na bajonetama Crvene armije. Na tlu iscrpljene Europe, jasno se iščitava sudbina svijeta koji se podvostručuje, zarobljen nepovratno u manihejstvo inherentno svakom ideološkom, dogmatskom mišljenju. U deset godina nakon 1945. traje kratko razdoblje u kojem sovjetski komunizam doseže maksimum fascinacije kojom djeluje na politički imaginarij ljudi 20. st. On zadržava zračenje najvećeg borca antifašizma, ogromnih žrtvi koje je u ratu ponio te svojih blještavih pobjeda, uspijevajući ostvariti i ponešto od gotovo proročanske aure, pošto je prvi upozoravao na fašizam dok je Europa promatrala uspon Hitlera umotana u šutnju ili, u Mussolinijevu slučaju, čak blago odobravanje. U ratu koji se sagledava u krajnje epskoj, simplificiranoj optici, jednostavno nema mjesta za racionalnu konstataciju da je sovjetski režim, mada bitno pridonio pobjedi, jednako regresivan kao i onaj pobijeđeni. A Sovjeti poznaju demokratski misticizam Zapada i igraju u njegovu tonalitetu. Staljin govori o domoljubnom antifašizmu i pravu malih nacija na samoodređenje, dok fašizam i nacizam ostaju kao mutna prijetnja na obzoru. Mutna prijetnja koja pak začinja lanac mutnih asocijacija: potrebnu budnost antifašizma, koji je predvođen komunizmom, čiji je monopolistički vlasnik i tumač baš SSSR. Naravno, fascinacija je najjača na Zapadu, dok istok Europe vrlo brzo biva suočen sa istinom. Lako je upoznavati boljševizam preko radija.

Jedan ideologijski rat slijedi drugi, obje strane u onoj drugoj prepoznaju imperijalističkog ili totalitarnog nasljednika nacističke Njemačke. Usprkos hladnom ratu, Hruščovljevom referatu, razbijanju jedinstva sovjetskog tabora, mitologija komunizma preživjet će sve dok je ne sustigne jedini sud koji je sama priznavala - sud povijesti.Obećanja reformiranog, drugačijeg komunizma, bila dio sovjetske retorike ili retorike otpadnika od Moskve, produžuju život iluziji, sve dok je ne dematira sama njena boginja, povijest. Tek potpuni rasap sovjetskog imperija čini se okončava mit (naravno, čak niti on do kraja). Furet upozorava na karakter tog rasapa, koji se zapravo tek vrlo neprecizno može nazvati revolucijom, a daleko točnije urušavanjem, "razgradnjom samoga sebe". Taj pad ostavlja iza sebe tek civilizacijsku prazninu, ne preživljava ništa od njegovih tekovina, ni zakonodavstvo, ni kultura, ni institucije... Ostaje tek pokušaj da se izgradi baš onaj svijet koji je komunizam tako dugo poricao.

Možda jedini značajniji prigovor Furetu sastoji se u primjedbi da je tokom knjige suzio pitanje koje na njenom početku tako eksplicitno postavlja. Naime, moć komunističke ideologije nad imaginarijem on prvenstveno prati u slučaju intelektualaca, što je donekle

opravdano, pošto je to socijalna grupacija koja ostavlja vjerojatno najviše svjedočanstava potrebnih za ovaj tip analize. No time se sakati odgovor na izvorno pitanje, pošto je baš ulazak masa u politiku omogućio da koncepcije, poput nacionalsocijalizma, iz Akademija (jer sve te ideje, dakako, imaju stariju teorijsku pozadinu) procure u povijesnu stvarnost. A europskog radnika, osobito npr. njemačkog, analogije francuske i ruske revolucije ne mogu osobito uzbuditi. Također razumljivo, ali na štetu uvjerljivost knjige jest i to što recepciju komunizma Furet prvenstveno prati na slučaju Francuske. Iako se ograđuje od praćenja komunističke ideje van Europe, s pravom vjerojatno smatrajući da je baš Europa njena domovina i glavni povijesni prostor, razumljivo je kako Francuska ne iscrpljuje sve europske značajke njene povijesti. No mimo ovih zamjerki knjiga uistinu zaslužuje da se uz nju ponovi još jedna klasična formulacija, ponovno s potrebom da joj ova knjiga svojom vrijednošću vrati sadržaj: "Prošlost jedne iluzije" je zasigurno značajan doprinos izučavanju problematike komunističke ideologije u dvadesetom stoljeću.

Lovro Kunčević

ANALI ZAVODA ZA POVIJESNE ZNANOSTI HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI U DUBROVNIKU

SVEZAK XXXVII
ZAGREB - DUBROVNIK 1999.

Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, na 365 strana, i ovim izdanjem potvrđuju se kao naš vrlo renomirani povijesni časopis. Autori, s raznih znanstvenih institucija, donose devet izvornih znanstvenih članaka, a sama činjenica da su tematski vezani uglav-nom za Dubrovnik, pokazuje da upravo dubrovačka povijest i dalje pruža nepresušno vrelo materijala za nove znanstvene radove.

U ovom broju autori raspravljaju o temama s raznih aspekata povijesti Dubrovnika. Niko Kapetanić, na temelju arhivskih podataka, raspravlja o podjeli zemlje u Vitaljini u 15. stoljeću (9-31). Dubrovnik je Konavle stjecao postepeno. Dio bosanskog velikaša Sandalja Hranića kupljen je 1419., a Pavlovićev dio 1426. godine. Dubrovačke vlasti odmah pristupaju podjeli zemlje svojoj vlasteli i manjem broju bogatijih građana. Sva konavoska zemlja podjeljena je na desetine. Tu podjelu autor proučava na temelju Dubrovačkog zemljišnika, tzv. Liber Rosso. Zemljišnik uglavnom spominje toponime koji se nalaze na granici desetina, a opisujući njihove granice, osim naziva naselja, susreću se i podaci kao što su imena ljudi, brda, rijeka, potoka, crkava, mlinova i putova. S obzirom na činjenicu da su se toponimi zadržali sve do danas, mogu se rekonstruirati tadašnja naselja, putovi itd. Autor spominje podatak o podjeli zemlje iz 1454., prilikom koje se prvi put spominje kao toponim i Prevlaka. Ujedno, navodeći i imena dubrovačke vlastele i građana, koji posjeduju zemlju na području Vitaljine, autor iscrpnom analizom, vrlo pouzdanog izvora, uspješno rekonstruira stanje na krajnjem jugu Republike u 15. stoljeću.

U drugom članku (33-46), Žarko Muljačić analizira brošuru, odnosno, izvješće iz Dubrovnika o stanju u Osmanskom Carstvu iz 16. stoljeća. Izvjestitelj je nepoznat, a pismo je upućeno također anonimnom "predpostavljenom", kako se to apostrofira u pismu. Izvješće je datirano u Dubrovniku 16. 11. 1531., a tiskano na nepoznatom mjestu u Italiji. Bilježi se nekoliko tema koje nagovještavaju slom Osmanskog Carstva; nebeski znakovi, slabosti i nesreće u samom osmanskom vrhu, kao i ratni porazi turskih vojnih snaga. Rasprava o prepoznavanju navedenih podataka u stvarnom povijesnom kontekstu i nije toliko bitna, koliko činjenica koja se nameće ovim člankom. Dubrovnik se i ovom epizodicom potvrđuje kao jedan od ključnih punktova između Istoka i Zapada, odakle su

HISTORIJSKI ZBORNIK

GODINA LII
ZAGREB 1999.

UDK 93/99
ISSN 0351-2193
Historijski zbornik, god. LII, str.1-250, Zagreb 1999.

Izdavač
Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor
Mirjana Gross
Ivan Kampuš
Franko Mirošević
Ivica Prlender
Tomislav Raukar
Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik
Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:
ABC Clio
Historical Abstracts
America: History and Life

Adresa uredništva
Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:
Horetzky